

Keywords: model of social-bioeconomy, bioeconomy, sustainable development, innovative economic model, the model of socially-oriented economy, model of ecologically balanced economy, social partnership, environmental safety.

Дата надходження до редакції: 09.04.2014 р.
Рецензент: д.е.н., доцент Славкова О.П.

УДК 330.531.1

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Л. І. Сахарнацька, м.н.с., Закарпатський регіональний Центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України

В статті проаналізовано стан та перспективні напрями господарської діяльності особистих селянських господарств України. Визначено основні тенденції виробництва сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами на загальній основі агропромислового комплексу України.

Ключові слова: аграрний сектор, особисте селянське господарство, земля.

Постановка проблеми. Таким чином, що перехід до ринкової економіки на етапах приватної власності та широкий розвиток підприємництва передбачає групову перебудову та реструктуризацію агропромислового виробництва, застосування різних організаційно-правових форм господарювання. Тому одним з основних питань є вивчення виробничої діяльності, пов'язаної з веденням особистого селянського господарства, яке лежить в основі селянського укладу як усталеного порядку в аграрних відносинах, побуті, родині та сільському соціумі.

На сучасному рівні значну роль у виробництві аграрної продукції в Україні відіграють особисті селянські господарства населення. Актуальність розгляду питань підвищення ефективності їх функціонування пов'язується з необхідністю збереження виробничого потенціалу села, сприяння самозабезпеченню сільського населення продуктами харчування, насичення внутрішніх аграрних ринків та підтримки продовольчої безпеки держави.

На нашу думку, структура тенденцій зміни й визначення перспектив подальшого розвитку особистих селянських господарств (ОСГ) населення набувають особливо важливого значення за умов нестабільної економічної ситуації та спаду виробництва в суспільному секторі сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що на сьогоднішній день в структурних змінах у сільськогосподарському виробництві певною мірою зросла питома вага продукції, що виробляється у приватному секторі, а саме – в особистих селянських господарствах, тому виникає питання оцінювання трансформацій в аспекті визначення значущості функціонування та розвитку особистих селянських господарств у системі економічних відносин в агропромисловому виробництві.

У наукових працях таких як: П.І. Гайдуцького, О.Д. Гудзинського, В.В. Зіновчука, М.Д. Кондра-

тьєва, П.М. Макаренка, Л.Ю. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, О.В. Чайнова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина й ін. досліджуються умови функціонування особистих селянських господарств та їх вплив на агропромисловий сектор економіки. Але у сучасних наукових працях науковців недостатньо висвітлена проблематика оцінки функціонування особистих селянських господарств та перспектив подальшого розвитку.

Постановка завдання: Метою даного дослідження є обґрунтування напрямів підвищення ефективності функціонування особистих селянських господарств у ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Перспективи розвитку особистих селянських господарств визначаються змістом державної політики у сфері сільського господарства. У свою чергу ця політика формується з урахуванням стратегічних пріоритетів і поточних завдань розвитку суспільства та економіки, традицій і уподобань населення, можливостей внутрішнього та зовнішнього середовища. [6, с 48]

За значмо, що на перспективу сектор особистих селянських господарств зазнаватиме істотних змін, особливо це зачепить тих із них, які приєднали до своїх земельних ділянок належні їх членам земельні частки. З часом існуюча тенденція до розширення цього сектору зміниться на тенденцію до його звуження. Певна частина з тих особистих селянських господарств, які вилучили земельні частки і господарюють самостійно, зуміють організувати ефективну господарську діяльність, розширять землекористування за рахунок оренди або купівлі земельних часток (земельних ділянок), а відтак поступово перетворяться на ефективні фермерські чи приватні господарства. Ще якась частина таких особистих селянських господарств, не витримавши конкуренції із сільськогосподарськими підприємствами (включаючи фермерські господарства), стане на шлях об'єднання зусиль з метою організації

спільного господарювання, створюючи різні неформальні або й формальні (зокрема сільськогосподарські виробничі кооперативи) об'єднання. Водночас ще якась частина особистих селянських господарств з часом перестане існувати, передасть свої земельні частки в оренду або продасть і змушена буде вирішувати проблеми власного працевлаштування у сфері сільськогосподарських підприємств або за їх межами. [1]

Особисті селянські господарства на сьогодні є стабілізуючою формою господарювання, яка стимулює спад виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Господарства населення в Україні виробляють більшу частину валової продукції сільського господарства – 55,1%, у тому числі продукції рослинництва – 54,9%, тваринництва – 55,3%. [4]

Варто зазначити, що особисті селянські господарства є невід'ємною частиною сільського

домашнього господарства. Оскільки, домашнє господарство виділяє власному особистому селянському господарству необхідні для його розвитку ресурси: сільськогосподарських тварин, сільськогосподарські угіддя (власні чи орендовані), працю та фінансові ресурси. Таким чином, доходи й витрати зараховують до дохідної й витратної частин сімейного бюджету. Адже діяльність особистих селянських господарств отримують сільськогосподарську продукцію для власного споживання, та для реалізації на ринку продукції, а також для відтворення виробництва (корми, насіння, молодняк тварин тощо). На нашу думку, визначаючи роль селянських господарств в аграрному секторі економіки України, нами пропонується надати характеристику особистих селянських господарств України за період 2009-2012 р., які наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Структура розвитку особистих селянських господарств в Україні.[5]

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012	Абсолютне відхилення
Загальна кількість господарств, тис.	4715,3	4617,8	4359,0	4301,8	-413,5
з них господарства, які утримують худобу та птицю	3724,2	3599,7	3184,1	3111,9	-612,3
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	178,9	189,5	255,4	277,2	-98,3
Площа земельних ділянок, тис. га	6760,1	6700,5	6458,1	6501,0	259
у тому числі з цільовим призначенням для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	834,6	869,7	827,4	828,7	-5,9
для ведення особистого селянського господарства	3060,4	3015,3	2730,9	2717,1	-343,3
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2796,2	2746,4	2819,9	2884,1	87,9
з них взятих в оренду	387,2	353,1	327,2	337,3	-49,9
Чисельність худоби, тис. голів: великої рогатої худоби	3309,5	3258,0	2383,7	2566,8	-742,7
у т.ч. корів	2351,8	2204,0	1676,8	1655,5	-696,3
свиней	3509,4	3790,5	3045,4	3031,3	-478,1

Проаналізовано особисті селянські господарства за регіонами України станом на 1 січня 2012 р. (табл. 2). Як бачимо із даних (табл. 2), до найбільш розвинених регіонів України щодо ОСГ належать Вінницька, Львівська, Київська, Івано-Франківська, Черкаська, Полтавська та інші області. Збільшення виробництва продукції в особистих селянських господарствах відбувається в основному внаслідок розширення землекористування і збільшення поголів'я худоби та птиці, що утримується. А оскільки трудова діяльність в таких господарствах мало механізована, основана переважно на річній праці, то все це вимагає додаткового залучення трудових і матеріальних ресурсів. Проте, наявність трудових ресурсів в особистому селянському господарстві є фіксованою величиною, так як ґрунтується на особистій праці селянина і членів його родини.

Тому, в умовах обмеженості резервів ручної праці в межах конкретного господарства збільшення обсягів виробництва відбувається за рахунок зростання трудонавантаження на членів сім'ї. В результаті сукупне виробниче навантаження сільських жителів перевищує фізіологічно допустимі норми трудової діяльності, має місце

само експлуатація, що негативно позначається на соціальному становищі селян, призводить до передчасного їх старіння та втрати працездатності. Надмірне перевантаження негативно впливає на підвищення загальноосвітнього, культурного та інтелектуального рівня селян. З огляду на це, особливої актуальності набуває проблема зниження трудовитрат при виконанні робіт в особистому селянському господарстві. [2]

Діяльність в особистих селянських господарствах суттєво згладжує нерівномірності надходжень і соціальної диференціації в сільській місцевості.[7]

В умовах ринкової конкуренції приватновласницький характер сільськогосподарських структур стане дієвим чинником, який спонукатиме до успішнішого, порівняно з колишніми колективними і державними сільськогосподарськими підприємствами, застосування новітніх сільськогосподарських технологій і технічних засобів виробництва. Поступово відновлюватимуться кількісно та оновлюватимуться якісно спрацьовані та різними шляхами втрачені основні засоби виробництва, а також здійснюватиметься їх подальше нарощування.[1]

Таблиця 2

Особисті селянські господарства за регіонами України станом на 1 січня 2012 р.[3]

	Кількість господарств, тис.	Загальна площа земельних ділянок, тис. га	У т.ч. для ведення ОСГ, тис. га	Чисельність худоби, тис. голів		
				великої рогатої худоби	у т.ч. корів	свиней
Україна	4359,0	6458,1	2730,9	2383,7	1676,8	3045,4
Автономна Республіка Крим	40,1	85,6	55,1	19,4	12,5	16,8
Вінницька	302,9	285,6	144,5	190,7	129,3	215,1
Волинська	157,0	326,3	216,1	115,5	88,9	192,3
Дніпропетровська	177,9	402,6	99,0	77,3	52,6	104,5
Донецька	111,3	248,4	74,8	37,6	26,1	42,5
Житомирська	197,1	217,6	105,2	116,7	91,7	112,7
Закарпатська	228,5	216,7	80,0	121,8	89,5	214,0
Запорізька	132,3	387,0	111,1	62,2	42,0	76,1
Івано-Франківська	262,1	256,1	153,3	160,3	107,4	101,9
Київська	242,2	201,1	97,7	45,0	36,7	120,8
Кіровоградська	134,3	288,6	89,8	67,9	42,9	103,8
Луганська	55,5	114,9	35,2	34,8	21,3	26,2
Львівська	290,7	337,8	171,1	194,0	135,3	140,8
Миколаївська	83,0	283,3	64,3	73,9	51,6	51,9
Одеська	182,4	365,2	120,0	103,3	67,4	175,0
Полтавська	211,7	286,9	148,6	90,2	62,0	115,4
Рівненська	184,4	308,8	130,6	126,7	94,8	254,4
Сумська	144,8	151,6	94,6	58,4	48,3	77,0
Тернопільська	191,6	244,3	149,3	148,1	97,9	206,8
Харківська	149,5	286,8	92,7	80,7	50,0	93,3
Херсонська	89,7	381,3	94,5	61,6	43,4	55,0
Хмельницька	223,1	220,0	116,1	163,9	114,9	180,7
Черкаська	222,2	186,0	107,0	65,6	43,8	174,0
Чернівецька	176,6	195,7	77,4	90,6	58,0	96,1
Чернігівська	168,0	179,9	102,9	77,1	68,5	98,3
м. Севастополь	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Розвиток фермерських господарств, визначених Законом України «Про фермерське господарство», відбуватиметься на основі дотримання виробничих стандартів ведення сільськогосподарського виробництва. Фермерські господарства будуть формуватися переважно на сімейній основі, у напрямі забезпечення раціональних їх розмірів – 350-400 га, за обов'язкового розвитку тваринництва, крім вузькоспеціалізованих. Особисті селянські господарства (господарства населення) розвиватимуться на ділянках, переданих фізичним особам у власність або користування розміром до 2 гектарів, в порядку, встановленому законом. Розмір земельної ділянки може збільшуватись у разі виділення в натурі (на місцевості) земельного паю та його спадкування. У сфері виробництва тваринницької продукції вони будуть формуватися в обсягах, які може забезпечити селянська сім'я.

У найближчій перспективі набудуть поширення господарства населення, які утримують 6 – 10 корів, відгодовують 20 – 30 свиней, 8 – 10 голів молодняку великої рогатої худоби, утримують 20 – 30 курей-несучок 800 – 1000 голів птиці бройлерів, ефективність яких значно вища, ніж в інших господарствах, які утримують худобу та птицю. При цьому передбачається розширення

кооперації таких господарств, насамперед у сфері створення заготівельних пунктів зі збирання і реалізації молока та м'яса, оренди та спільного створення і використання пасовищ. [4]

На нашу думку збільшення кількості середньо- та високотоварних господарств населення при подальшому зростанні в майбутньому ефективності їх функціонування є однією з найважливіших економічних передумов формування середнього класу на селі. Крім того, показники діяльності особистих селянських господарств є невід'ємною та основною характеристикою ефективності функціонування сільськогосподарської галузі. Соціально-економічних умов сьогодення через працю в особистому селянському господарстві відбувається в основному самозахист сільського населення, внутрішній економічний зміст господарювання зводиться до продовольчого самозабезпечення, що зумовлює формування в більшості господарств досить невисокого рівня їх товарності. У зв'язку з цим рішенням розвитку особистих селянських господарств у системі економічних відносин в агропромисловому виробництві потребують теоретичного обґрунтування та розробки практичних заходів щодо ефективної реалізації даного розвитку.

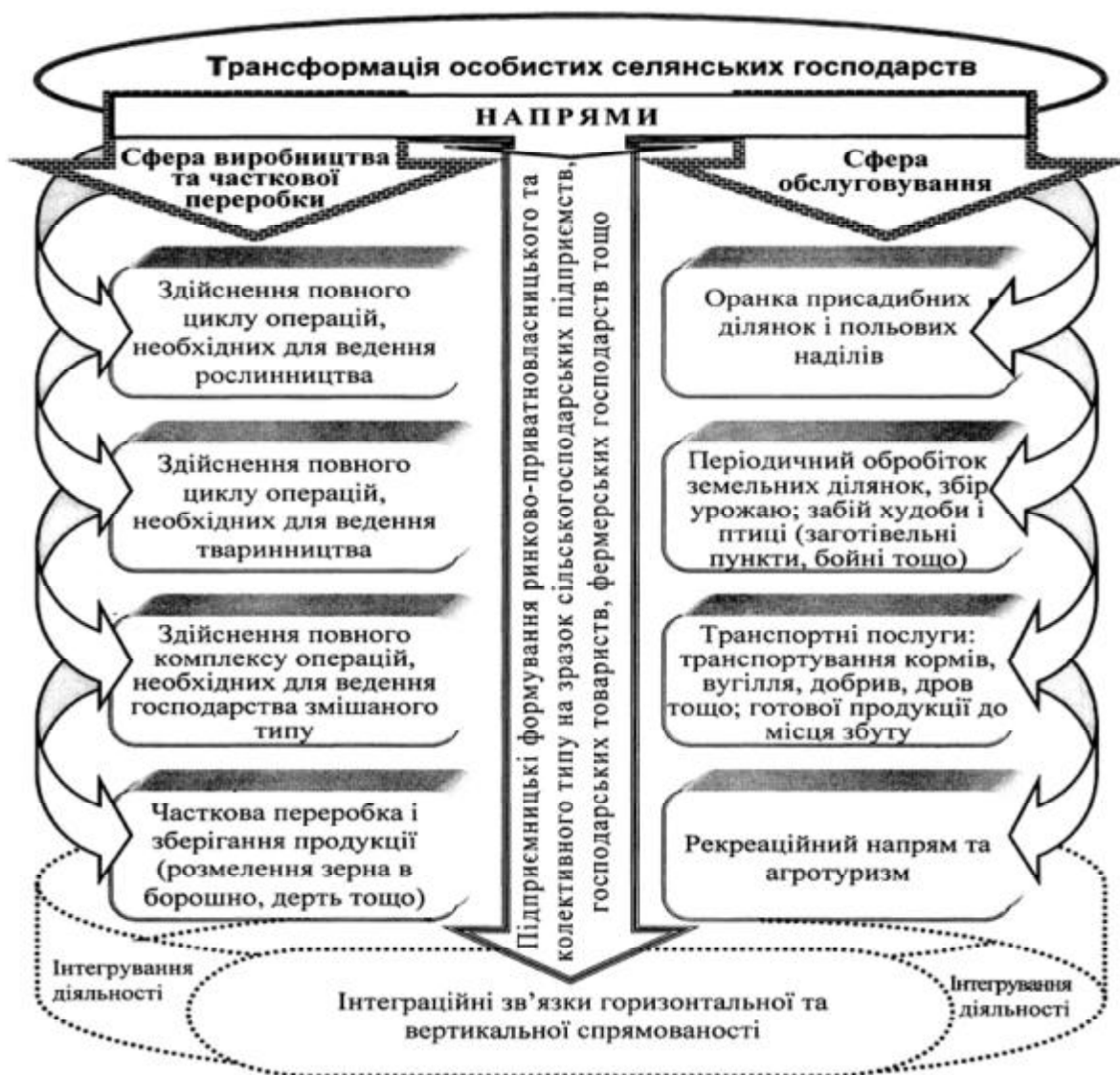

Рис. 2. Перспективні напрями трансформації особистих селянських господарств. [7]

Висновки

На сьогоднішній день і так же найближчій перспективі особисті селянські господарства є однією з перспективних етапів господарювання. Адже їх не слід вважати прогресивними. Їх розміри надто малі для того, щоб у них можна було реалізувати досягнення науково-технічного прогресу.

Можуть, ефективно функціонувати особисті селянські господарства за наявності таких умов: спеціалізуватися на виробництві трудомістких видів продукції, де чинник концентрації не має

вирішального значення; об'єднуватися між собою, приватними та сільськогосподарськими підприємствами колективних форм організації праці, створювати кооперативи; інтегруватися з фермерськими господарствами, трансформуватися у фермерські та приватні господарства. Тому держава повинна гарантувати допомогу розвитку особистих селянських господарств на всіх етапах її створення. У свою чергу, це допоможе забезпечити внутрішній ринок продовольством і підвищити стандарти безпеки продукції.

Список використаної літератури:

1. Балаш Л.Я. Стратегічні орієнтири перетворення особистих селянських господарств у нові організаційні структури як запорука їх ефективного функціонування. / Балаш Л.Я.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?
2. Макаренко П.М. Розвиток особистих селянських господарств. В контексті використання трудового потенціалу. / Макаренко П.М.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iee.org.ua/files/conf/conf_article33.pdf
3. Експрес-випуск «Особисті селянські господарства України станом на 1 січня 2013 р.» від 18.03.2013 р. № 63
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лу-

пенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2012. – 182 с.

5. Сільське господарство України: стат. щоріч. за 2012 рік / за заг. кер. Н.С. Власенко. – К.: Держстат України, 2013. 386 с.

6. Юрчишин В. Розвиток відносин власності на селі : концептуальні основи становлення і утворення приватного сектора / В. Юрчишин, Г. Замша // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 47-54.

7. Онисько С.М Соціально-економічні умови функціонування особистих селянських господарств / С.М. Онисько // Економіка АПК, - 2009. - №12. С. 104-109.

Сахарнацька Л.И. Состояние и перспективные направления развития личных крестьянских хозяйств.

В статье проанализировано состояние и перспективные направления хозяйственной деятельности личных крестьянских хозяйств Украины. Определены основные тенденции производства сельскохозяйственной продукции личными крестьянскими хозяйствами на общей основе агропромышленного комплекса Украины.

Ключевые слова: аграрный сектор, личное крестьянское хозяйство, земля.

Saharnatska L. Status and perspective directions of development of personal peasant farms.

The article analyzed condition and perspective directions of economic activity of of private farms in Ukraine. The main trend in agricultural production of subsidiary farms on the basis of total agriculture of Ukraine.

Keywords: agriculture, private farm, land.

Дата надходження до редакції: 20.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., с.н.с. Лицур І.М.